

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 28, Ekim 2021

Makale Adı /Article Name

Ahmed-i Hânî'nin Mem û Zîn Adlı
Manzûmesinde Âyetler Bağlamında
Değindiği Konular

The Subjects That Ahmad Al-Khânî
Dealt with in The Context of Verses in
His Poem Mem û Zîn

Yazar/Author

Mehmet Seyid GECİT

Dr. Öğr. Üyesi, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mseyidgecit@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-5325-6822/39165

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 08.08.2021

Kabul Tarihi: 06.10.2021

Yayın Tarihi: 30.10.2021

Sayfa Aralığı: 253-277

Kaynak Gösterme/Citation: Geçit, Mehmet Seyid (2021). "Ahmed-i Hânî'nin Mem û Zîn Adlı Manzûmesinde Âyetler Bağlamında Değindiği Konular", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28, s. 253-277.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Manzûm eserler ölçülü ve kafiyeli şekilde yazılan edebî eserlerdir. Kulağa hoş geldiği için etkileyici bir özelliği sahiptir. Bunun farkına varan müellifler kendi meramlarını dile getirmek için nazım şekillerine başvurmuşlardır. Ahmed-i Hânî de Mem u Zîn isimli eserini nazım şeklinde telif etmiştir. Bu eserinde bazen âyetlerden birkaç kelime veya cümle zikretmiştir. Bazen de anlattığı olaylarda ima yoluyla âyetlere telmihte bulunmuştur. Onun bu şaheserinde geçen bazı âyetler bağlamında bahsettiği temel bazı konular incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Hânî, Mem u Zîn, Tefsir, Âyet, Manzûm, Konu

ABSTRACT

Poetic works are literary works written in meter and in rhyme. It has an impressive feature as it sounds good. By realizing this impression, authors tended to write verses to express themselves. Ahmad al-Khânî also wrote his work Mem u Zîn in verse. In this work, he sometimes refers a few words or sentences from the Quran verses. In the events he narrated, he sometimes referred to the verses by allusion. Some of the verses in this masterpiece of his will be examined in the context of this subject.

Keywords: Ahmed-i Hânî, Mem ü Zîn, Commentary, Verse, Subject.

Giriş

Ahmed-i Hânî (1061/1650) yılında Doğubayazıt'ta doğmuştur. Hânî, aşiretinin ismidir. Hakkari'den Van'a, oradan Doğubayazıt'a gelip yerleşmişlerdir. Babasının İsmi Molla İlyas, Annesinin ismi Gülnigar, abisinin ismi de Molla Kasım'dır. Babası ve abisi Doğubayazıt beylerinin divan kâtipliğini yapmışlardır. Kendisi, abisi Molla Kasım'ın yanında okumuştur. Ahlat, Urfa, Bitlis, Bağdat ve Mısır'da eğitim görmüştür. Hac için Hicaz'a gitmiş, sonrasında Osmanlı sultanlarıyla görüşmüştür. Doğubayazıt'ta bir medrese kurup vefat edinceye kadar (1121/1709) orada kalmıştır.

Ahmed-i Hânî interdisipliner bir şahsiyet oluşundan dolayı tüm ilimlerde uzmanlaşmıştır. Kendi düşüncelerini manzûm olarak yazmıştır. Nevbahara Bıçukan, Akida imanı, Divan ve Mem u Zîn adında manzûm eserler geriye bırakmıştır. Çalışmamızın konusu olan Mem u Zîn adlı şaheseri 2655 beyitten oluşmaktadır. Botan'da meşhur olan efsaneden ve kendi kurguladığı fikirlerden hareketle bu eserini oluşturduğu görülmektedir. Ahmed-i Hânî Kur'an-ı Kerim âyetlerinden çok etkilenmiştir. Öyle ki bazı beyitlerinde Kur'an âyetlerinden iktibas ederek anlatmış olduğu konuları o âyetlerle pekiştirmiştir. 14 ve 15. beyitlerinde yaratılış ve her şeyin Allah'ın elinde oluşuna dair düşüncelerini Kur'an'ın perspektifiyle taktim etmektedir. 28. beytinde vahdaniyet düşüncesini, 80 ve 81. beytinde hidâyet olgusunu, 128. beytinde Hz. İsa'nın Resûlullah'ı tebşiri, 164. beyt ve sonrasında Resullah'ın mucizelerini işlemektedir. Yer yer âyetleri zikrederek veya ima yoluyla bazı husûslara değinmektedir. Biz bu çalışmada Ahmed-i Hânî'nin âyetler ışığında ele aldığı ve yoruma tabi tuttuğu bazı konuları Mem ü Zîn adlı eseri bağlamında inceleyeceğiz.

1.Ahmed-i Hânî'nin Âyetler Bağlamında Değindiği Konular

Ahmed-i Hânî, manzûm olan mezkûr eserinde Kur'ân'da geçen temel bazı konulara değinmektedir.

1.1. Besmele

Besmele; “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla...” ifadesinin menhut şeklidir. Müslümanlar yaptıkları her hayırlı eylemlerinin başında bu ifadeyi zikretmektedirler. Bizden önceki kavimler de bu güzel adeti uygulamışlardır. Padişahlar emirlerinde, insanlar mektuplarında, müellifler teliflerinde, şairler şiir veya kasidelerinde ve edipler hitabelerinde devamlı besmeleyi ilk olarak zikretmişlerdir.

Ahmed-i Hânî de Mem u Zîn adlı manzûmesinde ilk önce besmeleyle başlamaktadır. O şöyle der:

سَرْنَامَهٗ يُبَى نَامَهٗ نَامِ اللّٰهٖ * بِي نَامِ وِي نَا تَمَامَهٗ وَاللّٰهٖ¹

Kitabın başlangıcında anılır Allah

Yoksa Onun adı, kitap eksiktir Vallah!²

Ahmed-i Hânî “bu kitabı Allah’ın adıyla takdim ediyorum. O’nun ismi olmaksızın vallahi, tamam olmaz” diyerek menzûmesine başlamaktadır. Ona göre, Kur’ân’ı Kerîm’e iktida edilerek her hayırlı şeyin başında besmele getirilmelidir. Aksi takdirde eksiklik ve kusur kaçınılmaz olacaktır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in ilk sûresi olan Fatiha sûresinde de besmeleyle başlanmıştır:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla...”³

Besmelenin güzel bir adet olduğunu, Hz. Süleyman’ın Sebe Kraliçesi Belkıs’a göndermiş olduğu mektupta da zikredildiği görülmektedir:

“Sebe melikesi: ‘Ey ileri gelenler! Bana, Bismillahirrahmanirrahim diye başlayan ve ‘sakin bana karşı baş kaldırmayın ve teslim olarak gelin diyen Süleyman’dan gönderilen önemli bir mektup bırakıldı’ dedi.”⁴

Mâverdi (v. 450/1058) Hz. Süleyman’ın ilk olarak besmeleyi adet edinen kişi olduğunu belirtir. Belkıs ve kavmi bundan habersizdiler. İbn Beride babasından şöyle rivâyet etmektedir: “Ben Resûlullah (s.a.s) ile yürürken bana şöyle dedi: ‘Süleyman b. Davut dışında benden önce hiçbir Peygambere inmeyen bir âyet biliyorum.’ Ben ‘Ey Resûlullah o hangi âyettir?’ dedim. O, ‘Mescitten çıkmadan

¹ Molla Musa Celali Bazidi (2018). *Feydu'l-Kadiri'l-Metin Şerhu Kitabı Memi Zin*, İhvan Naşriyat. İstanbul. Makaleye alınan Ahmed-i Hânî'nin şiirleri, bahsi geçen eserden alınmıştır. Bu eser hali hazırda bulunan mahdud ve matbu tüm nüshalardan faydalanılarak edisyonu da yapılmıştır. Bundan dolayı orijinal nazım iktibas edilirken bu şerh esas alınmıştır.

² Ahmed-i Hani (2014). *Mem u Zin* (Çev., Mehmet Kaplan), Nubahar Yay., İstanbul: Metnin nazım şeklindeki tüm çeviriler, bu tercümeden faydalanılmıştır.

³ Fatiha, 1/1.

⁴ Neml, 27/29-31.

önce size öğreteceğim” dedi. Resûlullah mescidin kapısının sonuna gitti ve ayaklarından birini çıkardı. Ben ‘galiba unuttu’ dedim. Sonra Resûlullah bana yönelip ve şöyle dedi: ‘Mektup Süleyman’dan gelmekte ve Bismillahirrahmanirrahim (Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla) başlamaktadır.’⁵

Şa’bî (104/722) şöyle demiştir: Resûlullah’ın mektupları dört şekilde başlamıştır: İlk başlarda باسمك الله “Ey Allah’ım senin isminle başlarım” şeklindeydi. قُلْ بِسْمِ اللَّهِ الْمَجْرِبِهَا “yüzerken Allah’ın adıyla...”⁶ âyeti inince باسم الله ile yazdırdı. اذْعُوا اللَّهَ أَوْ اذْعُوا الرَّحْمَنَ “De ki: “İster Allah diyerek, ister Rahmân diyerek çağırın”⁷âyeti indiği zaman باسم الله الرحمن olarak yazdırdı. إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ âyeti de inince باسم الله الرحمن الرحيم yazdırdı. Asım, Şa’bî’ye ben Resûlullah’ın mektuplarının باسم الله الرحمن الرحيم şeklinde başladığını gördüğümü söyleyince bunun mektubunun üçüncü şekli olduğunu söyledi.⁸

Yukarıdaki rivâyetler, mektuplara başlarken bismelenin zikredilmesinin öneminden bahsetmektedir. Ahmed-i Hânî, nazmında “Onun ismi olmaksızın tamam olmaz” derken Resûlullah’ın (s.a.s.): “Her hayırlı işte Allah’ın ismi zikredilmezse o iş ebterdir (bereketsizdir)”⁹ hadisine de telmihte bulunmuştur.

Ahmed-i Hânî, yeni ilme başlayan talebelerin besmele şuuruyla okuma ve yazmalarını tavsiye etmiştir. Böyle bir kültürle yetişmelerini arzulamıştır. Böylelikle imanlı bir neslin inşasına çalışmıştır.

1.2. Gayb ve Şehadet Aleminin Yaratılmasındaki Amaç

Allahu Teâlâ varken gayb ve şehadet alemini yoktu. Bu iki alemini yorulmadan, haşa işçiler gibi çalışmadan sadece ك ve ن harfleriyle yarattı. Yani كُن dedi ve iki alem oluverdi.

Ahmed-i Hânî, bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

أَمْرِي تَه بِلْفِظِ كُنْ دُو عَالَمٍ * مَوْجُودُ كِرْنُ عَرَضُ جِهَ آدَمِ
آدَمِ بَخُوَه بِيكُ زُ هَرُ دُوَانَه * بِيكُ حَرْفَه زُ أَمْرُ كُنْ فَكَانَه

“Ol” emriyle yaratıldı her iki alem

Var ettin iki cihanı amaç ne? Adem

⁵ Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî el-Mâverdî (tr.). *en-Nuket ve’l-Uyûn*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiye: Beyrût: IV, 206.

⁶ Hûd, 11/41

⁷ İsrâ, 17/110.

⁸ Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, IV, 207.

⁹ Ebu’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmet b. Mehdî b. Mes’ud b. en-Nu’mân b. Dînâr el-Bağdâdî ed-Dârukutnî (2004). *Sünenu’l-Dârukutnî*, Müessesetu’r-Risâle: Beyrut, I, 428.

Adem'in kendisi iki alemde biridir

Ve kün emrinin var olan bir harfidir.

Beyitlerin Nesir Hali: Kun lafzıyla meydana gelen emrin, ikilemi yarattı. (Gayb ve şahadetlemi). Bundan amaç nedir? O amaç Adem'dir. Adem bizzatıyla iki alemde biridir. O (kun ve yekun) lafzından bir harftir.

Ahmed-i Hânî, Allah'ın kun (ol) emriyle ikilemi yaratmasından bahsederken şu âyetlere atıfta bulunmuştur:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

“Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri sadece, o şeye ‘Ol’ demektir, hemen olur.”¹⁰

بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır. O, bir işin olmasını dilerse, ona ancak ‘ol’ der ve olur.”¹¹

Ahmed-i Hânî, bu iki âlemin yaratılmasındaki amacın, Hz. Adem'in şahsında insanların Allah'ın halifesi olarak tayin edilmesine işaret etmektedir. Yani, Ona göre, Allah, insanı merkeze almıştır. Bu âlemler içinde en çok insana büyük ehemmiyet vermiştir. Dolayısıyla yeryüzünde ona bir misyon vermiştir. Bununla ilgili Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً.

“Rabbin melekeler ‘Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim’ demişti.”¹²

O halde, gayb ve şahadet âlimi, gayb ve şahadet alemini insanlar için yaratmışsa, insanında kendi fonksiyonuna dikkat etmesi ve sorumluluğunun bilincinde olması gerekir.

Gayb ve Şahadet Alemi hakkında Ahmed-i Hânî şöyle der:

أَوْ حَرْفَهُ حَقِيقَتًا مُّحَقَّقٌ * هَمْ أَمْرَهُ يُقَدِّرَتَا تَهْ هَمْ خَلْقٌ

Gerçek hakikat bu insan harfidir

Hem alem-i “emir”den ve “halk”tandır.

Beytin Nesir Hali: Muhakkak ki, Adem (a.s) gerçekleşen gerçek harftir. O الخلق ve الأمر alemlerinin karışımıdır. (Çünkü Adem'de ilahî ruhânîyet ve letafet ile maddî zulûmat ve kesafet vardır.)

¹⁰ Yâsîn, 36/82.

¹¹ Bakara, 2/117.

¹² Bakara, 2/30.

Ahmed-i Hânî'ye göre, Hz. Adem ve Onun şahsında insan, الْخَلْقُ emriyle الْخَلْقُ ve الْأَمْرُ alemlerin karışmasından oluşmuş gerçek bir harftir. O, halk ve emr aleminden bahseden şu âyete telmihte bulunmuştur:

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ الْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Bilin ki halk (yaratma) da emir de O'nun hakkıdır. Âlemlerin Rabbi olan Allah Yüce'dir.”¹³

Fahrettin Razî الْأَمْرُ aleminin gayb; الْخَلْقُ aleminin ise şahadet alemi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Müfessirler, الْخَلْقُ emri hakkında iki görüş ileri sürmüşlerdir:

1. Cenab-ı Hak الْخَلْقُ emrini verdikten sonra Hz. Adem hemen var olmuştur.
2. الْخَلْقُ den maksad, Allah'ın iradesidir. Yani Cenab-ı Hak, yaratmayı irade etmiş, daha الْخَلْقُ kelimesini söylemeden Hz. Adem varolmuştur.

Ahmed-i Hânî birinci görüşe meyletmiştir. Yani Ona göre, Allah, الْخَلْقُ kelimesini söyledikten sonra Hz. Adem varolmuştur. Allah'ın ilim, kudret ve irade sıfatı açısından yaratma fiili değerlendirildiğinde kısa bir zamanda sadece bir emir ile yaratmaya muktedir olduğu müşahade edilmektedir.

1.3. Teshir (Her Şeyin İnsanın Emrine Verilmesi)

Ahmed-i Hânî, Cenab-ı Hak'ın merkeze aldığı insan için her şeyi yarattığını ve onun emrine musahhar kıldığını şu dizeleriyle dile getirmektedir:

هَدَىٰ وَهُوَ جَنَسٌ عَالَمِيَّةٌ * أَوْ تَابِعَ نَوْعَ آدَمِيَّةِ
أَفْرَنْغَهُ فَلَأَكَّ هَمِي مُعْظَمٌ * أَفْ جَنْدَهُ مَلَكٌ هَمِي مُكْرَمٌ
أَفْ كَارِغَهَا عَظِيمٌ وَ دَوَارٌ * أَفْ بَارِغَهَا بَدِيعٌ وَ سَيَّارٌ
أَفْ جَنْدَهُ رَمِيْنٌ دِغْلٌ عَنَّا صِرٌ * أَفْرَنْغَهُ عَرَضٌ دِغْلٌ جَوَاهِرٌ
أَفْ جَنْدَهُ هَهُ نَعْمَتٌ وَ نَفَائِسٌ * أَفْرَنْغَهُ هَهُ مَأْكَلٌ وَ مَلَابِسٌ
أَفْ جَنْدَهُ هَهُ مَدْعَاؤُ مَطْلُوبٌ * أَفْرَنْغَهُ مُسْتَهْنَا وَ مَحْبُوبٌ
حَيُّوَانٌ وَ مَعَادِنٌ وَ نَبَاتَاتٌ * مَطْلُوبٌ وَ مَقَاصِدٌ وَ مَرَادَاتٌ
بِالْجُمْلَةِ زُ بُو مَه رَا لِكَارِنٌ * فِي الْجُمْلَةِ زُ بُو مَه بُرْدِبَارِنٌ

Varsa ne kadar alem cinsi

İnsan türüne aittir hepsi

Muazzam bunca felekler

Mükerrem bunca melekler

¹³ A'râf, 7/54.

Bu muazzam, dönüp duran cihan

Bu harika, gezgin olan asuman

Bunca zeminle unsurlar

Bunca arazla cevherler

Bunca nimetlerle nefis şeyler

Bunlarca yiyeceklerle giyecekler

Bunca arzulan ve istenilen

Bunca iştah edilen ve sevilen

Bunca hayvan, maden ve nebatlar

Arzular, maksatlar ve muratlar

Bütün bunlar bizler için çalışmakta

Hepsi bizler için yük taşımakta

Beytin Nesir Hali: Allahu Teâlâ'nın alemlerden yarattığı her şey, insan nevine tabidir. (musahhardır.) Bu yüce felekler, bu şerefli melekler, şu dönen büyük Güneş, şu güzel ve seyyar Ay, bu yer ve üzerinde bulunan elementler, bu arazlar ve cevherler, bu bol nimetler, değerli şeyler, yiyecek ve giyecekler, bu iştah çeken ve nefislerin sevdiği ve ona çektiği şeyler, hayvanlar, madenler, nebatat, maksatlar, gayeler ... Tüm bunlar bizim için çalışır ve bize musahhardır.

Ahmed-i Hânî bu tesbitleri yaparken şu âyetlere telmihte bulunmaktadır:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنبِئٍ .

“Allah'ın göklerde olanları da, yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz? İnsanlardan, Allah hakkında hiçbir bilgisi olmadan, doğruluk rehberi ve aydınlatici bir Kitap bulunmadan tartışanlar vardır.”¹⁴

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ .

“Gökleri ve yeri yaratan, yukardan indirdiği su ile rızık olarak ürünler yetiştiren, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, nehirleri, belli yörüngelerinde yürüyen ay ve güneşi, geceyle gündüzü sizin buyruğunuza veren Allah'tır.”¹⁵

¹⁴ Lokmân, 31/20.

¹⁵ İbrâhim, 14/32-33.

يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّجِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ وَمَا ذَرَأْنَا لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا مَلْطًا تُنْبِتُهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

“Allah size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve daha türlü türlü ürünler bitirir. Bunda, öğüt alan kimseler için ibret vardır. O, gece ile gündüzü, ay ile güneşi hizmetinize verdi. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır. Sizin için yerden türlü renklere bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir topluluk için büyük ibret vardır. Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah’ın bol nimetinden faydalanmanız için denize -ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün- boyun eğdiren de O’dur. Artık belki şükredersiniz.”¹⁶

Mâverdi teshir hakkında kolaylaştırma ve faydalanma ilkesi yönünde iki vechin olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Allah insanları uygun bir ortama yerleştirmekle bırakmamış, aksine hedeflerine ulaşma konusunda yolları kolaylaştırmıştır. Aynı şekilde eşyadan istifade etme yetisini bahşetmiştir.

İşte Ahmed-i Hânî, söylediğimiz âyetlerden yola çıkarak, Allah’ın insanlara ne kadar değer verdiğini söylemiştir. Melekler kendisini korumakta, Güneş kendisinden milyarlarca büyük olduğu halde uzun bir mesafeden ışığını gönderip ona hizmet etmektedir. Ay, yeryüzü, tüm elementler, yiyecekler, giyecekler, hayvanlar, bitkiler, madenler, her şey insanın emrine verilmiştir. Ona hizmet edip çalışmaktadırlar.

Görüldüğü gibi, Cenab-ı Hak, her şeyi insanın faydalanması için yaratmıştır. Aynı zamanda bu zahiri ve batını nimetlere erişimi kolaylaştırmıştır.

1.4. Nefis

Nefis; bitki ve hayvan türlerindeki canlılık özelliği ile beraber psikolojik özelliklerini de ifade eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Ayrıca bedenden bağımsız mânevî ve latif bir cevherdir. İslâm filozofları, nefisle ruh terimleri arasında temelde önemli bir farkın olmadığını belirtirler. Kelâmcılar ise filozofların nefis dedikleri şeyi genellikle ruh terimiyle ifade ederler.¹⁸

Ahmed-i Hânî felsefe ve kelam konusuna giren nefsin kötülüğü emredici özelliğine şu nazmında değinmektedir:

أَمْ غَافِلٌ وَعَاطِلٌ وَكُنْهَكَزٌ * مَا يَبِينُهُ دَقِيدٌ نَفْسٍ أَمَارٌ

Ne gafil, tembel ve günahkarız biz

¹⁶ Nahl, 16/11-14.

¹⁷ Mâverdi, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, IV, 342.

¹⁸ Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî (2012). *Kitabu't-Ta'rifât* (Thk., Muhammed Abdurrahman, el-Mer'âşlî), Dâru'n-Nefâis: Beyrût, s. 334; Süleyman Uludağ (2006). “Nefis” *DİA*, DİBY: Ankara, XXXII, 526.

Mahkumu olmuşuz nefis-i emmareye biz

Beysin Nesir Hali: Seni zikretmekten gafiliz. Günah işler, unuturuz. Nefsi emare (النَّفْسَ لَأْمَارَةً = kötülüğü emreden nefis) ile zincirlenmişiz.

Ahmed-i Hânî, insan nefsinin yedi mertebesinden bir mertebe olan nefis-i emareyle zincirlenmesinden bahseder. Ona göre insanoğlu gafilidir, günah işlemeye meyilidir, tevbe eder, unutur... İşte insanoğlunda etkin olan nefis, bu çeşit nefistir. Yani, kötülüğü emreden nefistir. Hz. Yusuf gibi bir Peygamber bile, kendi nefisini tezkiye etmemiş ve nefsin kötülüğü emreden bir özellikte olduğunu vurgulamıştır. Ahmed-i Hânî, Hz. Yusuf'un Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen şu sözlerini bizlere anımsatmaktadır.

وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأْمَارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ .

“Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis, Rabbimin merhameti olmadıkça, kötülüğü emreder. Doğrusu Rabbim bağışlayandır, merhamet edendir.”¹⁹

Nefsin kötülüğü emretme özelliğine gem vuran Allah'ın rahmetidir. Hz. Yusuf'un nefsin bu özelliğinden bahsetmesinin sebebi, Allah'ın korumasından önce nefsin arzusuna meyletmesi anlaşılmaktadır.²⁰ Peygamberler ismet sıfatına haiz olduklarından ötürü korunmuşlardır. Şâyet bu söz Züleyha'ya ait ise onun nefsin, bu şekilde yaratıldığını öne sürerek kendisinin böyle çirkin bir eylemde bulunmadığını yani Allah'ın kendisini koruduğunu dile getirmektedir. O kavim, müşrik de olsa Kureys müşrikleri gibi Allah'a inandıkları muhtemeldir.²¹

Ahmed-i Hânî bu durumu insanların nefsiyle mukayese etmektedir. O yukarıdaki âyete telmihte bulunmuştur. Ona göre nefis günah işlemeye sürüklediğinden ve nefis kötülüğü emreden bir mahiyette yaratıldığından dolayı insanoğlu Allah'ı unutmaktadır. Allah'ı hatırlayan bir nefis onun rahmetine ulaşmaktadır. Rahmetine ulaşan da kötü arzulardan korunmaktadır.

1.5. Allah'ın Sıfatları

Allah'ın yaratılmışlardan farklı kendisine has sıfatları bulunmaktadır. Bu sıfatlar Allah'tan ayrılmaz. Ahmed-i Hânî Allah'ın zatına yönelik bazı sıfatlarından şöyle bahsetmektedir:

أَيُّ وَاجِدٍ بِي شَرِيكَ وَ يَكُنَّا * وَئِي وَاجِدٍ بِي نَظِيرٌ وَ هَمَّنَّا
أَيُّ بَاقِي بِي بِي رَوَالٍ وَ دَائِمٌ * وَئِي هَادِي بِي بِي فَنَائِي قَائِمٌ

Ey eşi ve benzeri olmayan vahid!

Ey dengi ve neziri bulunmayan vacid!

¹⁹ Yusuf, 12/53.

²⁰ Bkz., Mâverdi, *en-Nuket ve 'l-Uyûn*, III, 47.

²¹ Bkz., Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir b. Aşûr en-Tûnûsî (1984). *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnûsiye: Tûnus, V, 13.

Ey zevalsiz ve daim olan Baki!

Ey sonsuz ve kaim olan Hadi!

Beytin Nesir Hali: Ey şeriki olmayan tek Vahid ve Ey hiç bir şey kendisi gibi olmayan Yaratıcı! Ey Allah'ım sen noksan sıfatlardan münezzehsin. Yaratmış olduğun her şeyi güzel yarattın ve gayb aleminden açığa çıkardın.

Ahmed-i Hânî, Allah'ın sıfatlarından bahsederken, Onun ortağının olmadığını, Vahit yani Ehed (tek/biricik) olduğunu söyleyerek İhlas sûresinde işlenen temayı gözler önüne sermektedir.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ .

“De ki: “O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.”²²

Bazı Müfessirler bu sûrede geçen Allah'ın birliğini ifade eden *Ahad* teriminin *Vahid* anlamında olduğunu söylemişlerdir.²³ “*Ahad*” kelimesi, vahdaniyetin bütün yönlerinde, zatında ve sıfatında “*birlik*” anlamına gelmektedir.²⁴ Sıfat olarak Allah'a nisbet edildiğinde O'nun birliğini, tekliğini ve eşsizliğini ifade eder. Böylece anlamıyla tenzihî veya selbî (Allah'ın ne olmadığını belirten) sıfatları da içerir. Bundan dolayı “*Ahad*” sıfatının bazı istisnalar dışında Allah'tan başkasına nispet edilemeyeceği düşünülmüştür. Aynı kökten gelen *Vâhid* ise “bölünmesi ve sayısının artması mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık” anlamında Allah'ın sıfatı gelmekle beraber Allah dışında sayısal anlamda birliği ifade etmek için de kullanılmaktadır. Türkçe’de de “*bir*” (*Vâhid*) ile “*tek*” (*Ahad*) arasında fark vardır. Bir, genellikle “aynı türden birçok varlıktan biri” anlamında da kullanırken “*Tek*” ise “türdeşi olmayan, zâtında ve sıfatlarında eşi benzeri olmayan tek varlık” mânasına gelir. Böylece Allah, bu anlamda birdir, tektir. *Ahad* ile *Vâhid* sıfatları arasındaki farklar şöyle açıklanmıştır: *Ahad*, Allah'ın zâtı; *Vâhid* ise sıfatları bakımından bir olduğunu belirtir. *Ahad* ile *Vâhid*in her biri “*ezeliyet ve ebediyet*” mânalarını da içermektedir. Bazı âlimler *Ahadı* “*ezeliyet*”, *Vâhidi* de “*ebediyet*” mânasına tahsis etmişlerdir.²⁵

Ayrıca Allah'ın zâhir ve bâtın sıfatlarını şöyle dile getirmektedir:

جَمَّتْ أَوْهَ بَاطِنِي وَظَاهِرِي * قَدَرْتُ أَوْهَ غَائِبِي وَحَاضِرِي

Hikmet odur ki hem Bâtınsın hem Zâhir

Kudret odur ki hem Gaibsin hem Hazır...

²² İhlâs, 112/1-4.

²³ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Amulî Ebû Ca'fer Taberî (2000). *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, (Thk., Ahmed Muhammed Şakîr), Müessesetü'l-Risale: b.y., XXIX, 691.

²⁴ Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayan Esîru'l-Din el-Endulusî (1420). *el-Bahru'l-Muhîd fi't-Tefsîr*, (Thk., Sîdkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fîkr: Beyrût, X, 520.

²⁵ Hayrettin Karaman v.d., *Kur'ân Yolu Tefsîr*, DİBY: Ankara, V, 714-715.

Beytin Nesir Hali: Sen (yaratmış olduğun eserlerde) zâhir ve bâtınsın (gözler seni idrak edemez.) Sen (gözlerden) gaibsın. (Yaratmış olduğun her şeye) hazırsın.

Ahmed-i Hânî, bu sözleri söylerken şu âyette atıfta bulunmaktadır:

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ .

“O, Evveldir, Ahirdir, Zahirdir, Batındır. O, her şeyi bilendir.”²⁶

Zemahşerî (v. 538/1144) bu dört sıfatı şöyle izah etmektedir: Evvel; her varlıktan önce kadim, Ahir; her varlık yok olduktan sonra baki, Zahir; kendisine işaret eden delillerle bilinen, Batın ise havas (duyu organları) ile idrak edilmeyen varlık demektir. Ona göre Allahu Teala, geçmiş ve gelecek zamanlarda varlığı devam edendir.²⁷

Ahmed-i Hânî Allah’a sıfatlarıyla yalvarıp yakarmaktadır. Onu zikretmiş olduğu sıfatların tecelliyatı ile varlığın ortaya çıktığını belirtmektedir. Çünkü varlıkların yaratılması ile Allah’ın sıfatları değer kazanmaktadır.

1.6. İnsanın Değeri

İnsan Allah’ın yeryüzündeki halifesidir. Çünkü tüm varlıklar arasında kendi ihtiyarı ile hilafet misyonunu üstlenmiştir. Tüm bunlardan dolayı Allah varlık aleminde ona büyük değer vermiştir. Ahmed-i Hânî, Cenab-ı Hak’kın, Hz. Adem’i kendisine daha bir secde yapmadan onun değerini yükseltmiş olduğunu ve varlıkların önünde bir kıblegah yaptığını şu dizelerle dile getirmektedir:

حَاضِرٌ وَى دِيبِ مَقَامِ مَعْلُومٍ * كَرُّ خَادِمِهِ وَى دِغِيرِى مَخْدُومٍ
بِى سَجْدِهِ تَهْ أَيْ جَنَابِ مَعْبُودٍ * أَدَمَ كَرِهَ قَبْلَهُ غَاهُ وَ مَسْجُودٍ

Hemen “makam-ı malum”a götürürsün onu

Ger hizmetçiye efendi edersin onu

Ey Cenab-ı Mabud! Adem Sana etmeden secde

Kıldın onu kıblegah, ona ettirdin secde.

Sen onun (hidâyete erdirdiğin kimsenin) derecesini yüceltir, malum makamını yükseltir ve onu hizmetçiden efendi mertebesine dönüştürürsün. Ey Rab sana hiçbir secde yapmaksızın Adem’i Meleklerle kıble yaptın.

Ahmed-i Hânî bu sözleriyle şu âyet-i kerimeye işaret etmektedir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.

²⁶ Hadid, 3.

²⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî (1407 h). *el-Keşşâf an-Hakâiki Ğevâmidi'l-Tenzil*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî: Beyrut, IV, 471.

“Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”²⁸

Allah’ın emri doğrultusunda tüm melekler secdeye varmışlardır. Ancak İblis kibrine yenik düşmüş ve Allah’a isyanda bulunmuştur. Halbuki bu emre boyun eğip mutevazı olması istenmişti.

Secde kelime olarak meyl ve boyun eğmek demektir. Bu secde ibadetteki secde değildir, Adem’i selamlama ve Allah’a itaat etme secdesidir.²⁹ Böylece Adem adeta kible olmuş, muhatap varlıklar ona yönelip Allah’ın emrine uymuşlardır. İblis insanın misyonuna karşı tavırda bulunmuş ve Allah’ın rahmetinden ebedî olarak kovulmuştur. Bu durum Ahmed-ı Hânî’nin de beyitlerinde dile getirdiği üzere Allah’ın istediğine değer vermesi, makamını yükselmesidir. Hiç ibadete ihtiyacı olmayan Allah, Adem daha ibadete mükellef değilken onu ve zürriyetini hilafete seçmiştir.

1.7. İblisin Irkçılığı ve Akibeti

Allah’ın “*secde edin*” emrine karşı kibirlenmiş ve Rabbine secde etmek için Adem’i kible edinmediğinden dolayı, Allah’ın rahmetinden kovulmuştur. Halbuki, kendisi her gün binlerce ibadet yapmıştı. Ben senden başkasına ibadet etmem, sadece sana ibadet ederim, düşüncesini taşıyarak kendisini üstelik tevhit ehli saymıştı.

Ahmed-i Hânî, bu durumu şu sözleriyle anlatmaktadır:

إِبْلِيسُ فَتَبَّرَ بِي جَنَائِبُ * هُنْدَى تَه هَبُو دِغَلْ عَنَائِبُ
هَرُ رُوْرُ دِكْرُ هَرَارِ طَاعَتُ * لُوْرَا كُو تَه دَا وِي إِسْتِطَاعَتُ
وِي سَجْدَه نِكْرُ لِعَنْبَرِ مَعْبُودُ * كَبِيرَا تَه ثَبْرُ دَرِي خُوهِ مَرْدُودُ
يَكُ سَجْدَه نَبْرُ لِبَيْشِ أُغْيَازُ * فَهَرَا تَه كِرَه مَخْلَدِ النَّازُ

Cinâyet işlememiş zavalı İblise

Yardımın vardı ona bu sürede

Her gün bin defa ederdi ibadet sana

Güç kuvvet vermiştin çünkü ona, secde etmedi senden başkasına

Kovdun onu, yaklaştırmadın kapına

Senden başkasına bir defa olsun etmedi secde

Kahrın onu mahkum olarak kıldı ebedî ateşe

²⁸ Bakara, 2/34.

²⁹ Ebu'l-Leyl Nasr b. Muhammed b. Ahmed, es-Semerkindî, y.y.: *Bahru'l-Ulûm*, tsz., I, 43.

Beytin Nesir Hali: Şu zavallı İblis senin inâyetin ona şamil olduğu zaman her gün sana bin defa ibadet ederdi. Çünkü Sen ona istidaat vermiştin. O Yaratıcısından başkasına secde etmedi. Onu zelil bir şekilde kendi kapından kovdun. O Senden başkasına secde etmedi ve böylece gazabın ona indi ve onu cehennemde ebedî kıldın.

İşte Ahmed-i Hânî bu sözleri dile getirirken, aşağıdaki âyetlerden esinlemiştir:

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ قَالَ لَمْ أَكُنْ أَسْجُدْ لِيَشْرَ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ
قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
الْمُنظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ
مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ .

“Allah: ‘Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmaktan seni alıkoyan nedir?’ dedi. O: ‘Balçıktan, işlenebilen kara topraktan yarattığın insana secde edemem’ dedi. ‘Öyleyse defol oradan, sen artık kovulmuş birisin. Doğrusu hesap gününe kadar lanet sanadır’ dedi. ‘Rabbim! Beni hiç olmazsa, tekrar dirilecekleri güne kadar ertele’ dedi. Allah: ‘Sen, bilinen gün gelene kadar bırakılanlardansın’ dedi. ‘Rabbim! Beni saptırdığın için, and olsun ki yeryüzünde fenalıkları onlara güzel göstereceğim; halis kıldığın kulların bir yana, onların hepsini saptıracağım’ dedi.”³⁰

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتُ طِينًا .

“Meleklerle: ‘Adem’e secde edin” demiştik, İblis’ten başka hepsi secde etmiş, o ise: ‘çamurdan yarattığına mı secde edeceğim?’ demişti.”³¹

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ.

“İblis: ‘Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın’ dedi.”³²

İblise gazabın inmesi ve ebedî cehennemde yanmasının sebebi, kendisinden daha büyük birini görmemesiydi. Yani, yaratılmış olduğu ana unsurun (ateşin), insanların yaratıldığı ana unsurdan (toprakten) daha üstün olduğunu görmemesiydi. Böylece İblis fasit bir kıyas yapmıştır.

Ahmed-i Hânî’ye göre, ilk ırkçı olan iblistir. Irkçılık yapanlar onun mezhebini takip edenlerdir. Ayrıca O bize iki mesaj da vermektedir:

1. Irkçılık yapanların ibadetlerinin makbul olmaması
2. Önemli olan akibetin istikamet üzerinde olması

Âyetlerden istifade eden Ahmed-i Hânî İblis’in çok ibadet yaptığına değinmektedir. Onun İblis hakkındaki bu sözleri onu savunma amaçlı ya da davasını kabul kapsamında değerlendirilmemelidir. Bu konuda bu şekilde düşünsel eylemde bulunması, Allah’ın hikmetini anlama çabasıdır. Hânî sözlerinin devamında

³⁰ Hicr, 15/32-40.

³¹ İsrâ, 61.

³² Sâd, 38/76.

Meleklerin de “yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek”³³ varlıkları yaratması ile ilgili soruları Allah’ın hikmetinin kimsenin bilemeyeceğini vurgulamasına yöneliktir. Meleklerin amacı ne Allah’a itiraz ne de Hz. Adem’in varlığını hakir görmektir. Onların bu soruyu sormalarının asıl amacı kendilerini rahatlatacak bir cevap beklemeleriydi.³⁴ Ahmed-i Hânî’nin de kendisini rahatlatıcı bir cevap arayışında olduğu görülmektedir.

1.8. Hz. Muhammed’in (s.a.s) Nûru

Ahmed-i Hânî’ye göre, gayb aleminden şehadet aleminin zuhûr etmesine kaynak olan sebep, Hz. Resûlullah’ın (s.a.s) nûrudur. Çünkü o nûr, Allah’ın cemalinden parlayan ilk objedir. O şöyle der:

أَوَّلُ بَرَقِي زُ حُسْنِ سَرْمَدٍ * نُورُكَ بُيُوهَ مَعْنِيَا مُحَمَّدٍ

Evvel ebedi güzellikten bir nur doğdu

O nur Muhammed’in manası oldu

Beitin Nesir Hali: Ezeli olan Allah’ın cemalinden ilk parıldayan şey Muhammed’i (s.a.s) inşa eden nurdu. (Allamu’l-Gayb’ın emriyle bu nur, Gayb aleminin fişkırmasına kaynak oldu.)

Bu beyitleri söylerken, şu âyete ima etmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا .

“Biz seni şahit, müjdecî, uyarıcı; Allah’ın izniyle O’na çağırıcı, nurlandıran bir ışık olarak göndermişizdir.”³⁵

Ayrıca, Ahmed-i Hânî beytin devamında, insanlığın atası olan Hz. Adem daha yaratılmadan, Hz. Resûlullah’ın (s.a.s) tüm alemlere peygamber olduğunu belirtmektedir. O, bu konuda Allah’ın yaratmış olduğu varlıkların ilkinin Muhammed’in (s.a.s) nuru olduğunu söylemektedir.

خَلَقًا فَلَكَانَ زُ بُو وَي رَا بُو * سَجْدًا مَلَكَانَ زُ بُو وَي رَا بُو

أَوْ رَحْمَتِ جُمْلَهَ عَالَمِينَ بُو * آدَمَ دِ مِيَانِ مَاءٍ وَ طِينِ بُو

بِنِعْمَتِ جَمِيعِ جُزْءٍ وَ كُلِّ بُو * آدَمَ بِخُوهِ هِيْزُ أَقْفِ وَ كِلِّ بُو

Onun için yaratıldı tüm felekler

Onun için gitmişti secdeye tüm melekler

O bütün alemlere rahmet idi

Adem henüz suyla çamur arasında idi

³³ Bakara, 2/30.

³⁴ Celâli, *Şerhu Memi Zin*, I, 81.

³⁵ Ahzâb, 33/45-46.

O küçük büyük herkesin peygamberiydi

Ademse henüz su ve balçık idi.

Beytin Nesir Hali: Adem (as) daha su ve çamur arasında iken (Yaratılması tamamlamadan) Nebi (s.a.s) alemlere rahmet idi. Adem (a.s) su ve çamur iken O (s.a.s) cüz ve külle nebi idi.

Resûlullah'ın alemlere rahmet olarak gönderildiğine ilişkin “*Biz ancak seni alemlere rahmet olarak gönderdik*”³⁶ âyeti kapsamında değerlendirmek mümkün olmaktadır. Bununla beraber Ahmed-i Hânî, bu konu hakkında sufilerin dayandıkları bazı zayıf hadislerle de ima etmektedir:

“*Sen olmasaydın Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım*”³⁷ “*Allah ilk defa benim nurumu yarattı*”; “*Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim*”³⁸

Mutasavvıflar yukarıdaki hadislerden istifade ederek bazı yorumlar yapmışlardır. Onlara göre Allah, tüm varlıklardan önce ilk defa hakikat-i Muhammediyye yaratmıştır. Kainatın var olma sebebi, maddesi ve gayesi hakikat-i Muhammediyye'dir. İlk ilâhî tecelli Resûlullah'ta olması sebebiyle ‘taayyün-i evvel’, sevgi tarzında tecelli olmasından dolayı ‘taayyün-i hubbî’ adı da verilen nûr-ı Muhammedî zuhûr ettikten sonra her şey ondan ve onun hatırına yaratılmıştır. Resûlullah'ın nuru ve ruhu bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğu için O, insanlığın mânevî babasıdır. Hz. Âdem insanların maddeten babasıdır (ebü'l-beşer), Hz. Peygamber (s.a.s) ise ruhların babasıdır (ebü'l-ervâh).³⁹

İlk Şiîler, Resûlullah ve Ehl-i Beyt'i aşırı sevip tazim ettiklerinden dolayı Nur-i Muhammediyye'nin ezeli olduğuna itikat etmişlerdir. Daha sonraları mutasavvıfların çoğu bu düşünceyi benimsemişlerdir.⁴⁰

Ahmed-i Hânî'nin tasavvufî yönü ağır bastığından dolayı ‘hakikat-i Muhammediyye’ düşüncesini dile getirmeye çalışmaktadır.

1.9. Hz. İsa'nın Kendisinden Sonra Gelecek Peygamberi Müjdelemesi

İncil'in bir âyetinde, Hz. Ahmet'in ismi serahatten geçmekteydi. Hz. İsa bu âyeti okurken kendisinden sonra gelecek peygamberi müjdelerdi.

Ahmed-i Hânî, bu durumu şu dizelerine aktarmıştı:

عيسى بى دَمَا دُخُوْدُ اِنْجِيلٍ * بَحْنَا وى دِكْرُ يُوْحَى و تَنْزِيلٍ
كُو مُرْدَه دِدْمَ رَسُوْلٍ اَمَجْدُ * دى پَاشِ مِه بى بِنَاقِبِ اَحْمَدُ

³⁶ Enbiyâ, 21/107.

³⁷ İsmail b. Muhammed el- Aclûnî (1351 h). *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs a'mmâ İştêhere mine'l-Ehâdisi a'la Elsineti'n-Nâs*, Mektebetu'l-Kutsî: Kâhire, II, 164. Bu sözün isnadı sahih değildir.

³⁸ Muhammed b. İsa, Ebu İsa et-Tirmizî (tsz.). *el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî*, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî: Beyrût, “Menâkıb”, 1; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 265.

³⁹ Mehmet Demirci (1997). “Hakikat-i Muhammediyye”, *DİA*, C.16, TDVY: İstanbul, s. 179-180.

⁴⁰ Celâlî, *Şerhu Memi Zin*, I, 96.

İncil’i okuduğunda Hazreti İsa

Ondan bahsederdi vahiy ve kitapla

Dedi: “Müjde! O büyük peygamber ki,

Gelecek benden sonra, adı Ahmet’tir.

Beytin Nesir Hali: Mesih (a.s) İncil’i okuduğu zaman, Allah’tan vahiy ve Tenzil ile O’ndan (s.a.s) bahsederdi.” İsmi Ahmed olup benden sonra gelecek şerefli peygamberi ben müjdeliyorum” derdi.

Ahmed-i Hânî’nin bahsettiği bu müjde, şu âyet-i kerimede geçmektedir:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ .

“Meryem oğlu İsa: ‘Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat’ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmet olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah’ın size gönderilmiş bir peygamberiyim” demişti. Ama o elçi, kendilerine belgelerle geldiği zaman: ‘Bu, apaçık bir sihirdir’ demişlerdi.”⁴¹

Ahmed-i Hânî, yukarıdaki beyitlerinde İslam dininin diğer dinleri nesh edeceğine işaret etmektedir. İncil’de Resûlullah’ın geleceği müjdesi yer almaktaydı. Esasen Tevrat ve İncil’de son Peygamberin gelişiyile ilgili birçok haber vardır. Onlar Onun gelişini bile bile inkar ettiler. Tevrat’ta Resûlullah’ın nerede geleceğine ilişkin net ifadeler vardır.

“Rab Teâlâ, Tur-i Sinâ’da geldi. Sa’îr’de bizi aydınlattı. Fârân dağlarında ortaya çıktı. Sağında azizler saf tuttular. Onlara şeref verdi ve onları toplumlara sevdirdi. Bütün azizlere bereketle dua etti.”⁴²

Bu ifadeler, Tevrât’ın Hazreti Musa’ya Tur-i Sinâ’da; İncil’in Hz. İsa’ya Sâ’îr’de indiğini haber vermektedir. Zira Hz. İsa Nasire diye isimlendirilen Sâ’îr köyünde ikamet etmekteydi. Kur’ân’ın Hz. Muhammed’e (s.a.s) Mekke’de nâzil olmuştur. Çünkü Fârân, Mekke yolu üzerinde, Adn’dan iki buçuk mil ilerde olup konak yeri idi.⁴³

Yuhanna İncili’nde Resûlullah’tan şöyle haber verilmektedir: “Sizinle ebedî olarak kalması için ben babanın Faraklıd’i size vermesi için istekte bulunacağım.”⁴⁴

⁴¹ Saff, 61/6.

⁴² Tevrât, Tesniye, 33: 2.

⁴³ Muhammed b. İbrahim Molla Sadrâ (2000). *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm*, İntişarat-ı Bonyad-i Hikmet-i İslami Sadrâ: Tahran, IV, 1067; Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdi'l-Kerîm b. Ebî Bekr Ahmed eş-Şehristânî (2006). *el-Milel ve'n-Nihel*, Müessesetü'l-'A'lâ li'l-Metbûât: Beyrût, s. 215; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 480.

⁴⁴ İncil, Yuhanna, 14:17.

Bunun başka bir versiyonu da şöyledir: “Ben gideceğim, kendiliğinden konuşmayan o gerçek ruh olan Faraklid size gelecek. Kendisine söyleneni söyleyecektir.”⁴⁵

İşte Ahmed-i Hânî'nin beyitlerinde açıkça görüldüğü üzere onun Hz. Muhammed (s.a.s) hakkında bahsetmiş olduğu müjde, Kur'an'da geçtiği gibi Tevrat ve İncil'de de geçmektedir.

1.10. Hz. Peygamber'in Görülmeyle Askerlerle Desteklenmesi

Yüce Allah, birçok savaşta müşriklere karşı Peygamberini meleklerle teyid etmiştir. Onu görünmeyen askerlerle korumuştur.

Ahmed-i Hânî bu meyanda şöyle demektedir:

هَرُجِي تَه يَدِي مَكْرُ هَرُ أَوْ بُو * لَشَكْرُ زُ جُنُودَ لَمْ تَرَوْا بُو

Gördüğün her şey meğer o idi

Askerleri “görülmeyle türdendi”

Beytin Nesir Hali: O (s.a.s.) savaşlarda tek başınaydı lَمْ تَرَوْ askerleri dışında ordusu yoktu. (Yani kavmi kendisini tek başına bıraktığı zaman, savaşlarda melekler O'na yardım eder, kendisine destek verirdi.)

Ahmed-i Hânî, لَمْ تَرَوْ (görülmeyle) askerlerini şu âyetlere dayandırarak telmihte bulunmuştur:

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَدَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ.

“Sonra Allah, Peygamberine, müminlere güvenlik verdi ve görmediğiniz ordular indirdi; inkâr edenleri azaba uğrattı. İnkârcıların cezası budur.”⁴⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا .

“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini anın; üzerinize ordular gelmişti. Biz de onların üzerine rüzgar ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı görüyordu.”⁴⁷

Resûlullah'ın kavmi kendisini savaşlarda tek başına bırakınca Melekler Ona yardım ederdi.

Hüneyn savaşında bir adam Resûlullah'a “ordunun kalabalıklığından dolayı gurura kapılıp, “Bu ordu asla az olmasından dolayı yenilgiye uğratılamaz!” dedi. O vakit on iki bin kişiydiler. Böylece o adamlar sözlerine güvendiler ve Hz. Abbas, Ebu Süfyan b. Haris ve Eymen b. Eymen dışındakiler kaçıp hezimete uğradılar.

⁴⁵ İncil, Yuhanna, 16/13.

⁴⁶ Tevbe, 9/26.

⁴⁷ Ahzâb, 33/9.

Resûlullah “Ensar nerde?” Ağaç altında beyat edenler nerde? diye seslenince insanlar geri döndüler. Böylece Allah meleklerini yardım etmek üzere indirdi. O gün müşrikler hezimete uğradılar.⁴⁸ Melekler müşrik ordusu içinde yüksek sesle tekbir getirince Allahu Teala onların kalplerine korku saldı ve onlar dönüp kaçtılar.⁴⁹

Ahmed-i Hânî devam eden beyitlerinde Resûlullah’a verilen bazı hissî mucizelerden bahsetmektedir. Bunların arasında âyetlerde de geçen görünmeyen ordunun savaşlarda kendisine destek ve kuvvet vermesidir.

1.11. Hz. Peygamber’in Ümmeti

Hz. Peygamber, (s.a.s) insanları İslam’a davet ederken, kendisine icabet eden ilk kitle; Hz. Bilal-i Habeş, Yasir ailesi gibi zayıf olanlar, köleler ve fakirler olmuştur.

Ahmed-i Hânî, böyle zayıf bir kitleden meydana gelen bu ümmetin, Allah’ın himmetiyle en hayırlı ümmet kılındığını şu beyitleri ile anlatmaktadır:

أَفِ بِي مَدَدِي دِ أُمَّتًا خَوْه * مُمْتَازِ كِرْنُ بِهَمَّتَا خَوْه

O, yardıma muhtaç olan bu ümmetini

Mümtaz kıldı göstererek himmetini

Beytin Nesir Hali: Himmetiyle kendi zayıf ümmetini en hayırlı ümmet yapan O’dur.

Bu beyitlerini söylerken, şu âyete atıf yapmaktadır:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ
الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ .

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah’a inanan en hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır.”⁵⁰

Âlûsî (v. 1270/1854), bu âyette geçen hitabın bazılarına göre Resullah’ın Ashabına husûsî bir özellik olduğu, bazılarına göre de Muhacirlere ve başkalarına göre ise Resûlullah’ın umûmî ümmetine yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu ümmetin diğer ümmetlerden imtiyazlı kılındığına dair şu hadisi nakletmektedir:

“Hiç bir Peygambere verilmeyen şeyler bana verildi. (Düşmanlarımın kalbine) korku salmakla yardım edildim. Yeryüzünün anahtarları bana verildi.

⁴⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XIV, 181.

⁴⁹ Ebu’l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi el-Belhî (1423 h.). *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Daru İhyai’t-Turas: Beyrut, III, 483.

⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/110.

Ahmed olarak isimlendirildim. Toprak bana temizleyici ve ümmetim en hayırlı ümmet olarak kılındı.⁵¹

Yukarıdaki âyet İbn Mesud, Ammar b. Yasir, Huzeyfe'nin kölesi Salim, Ubey b. Ka'b ve Muaz b. Cebel hakkında inmiştir. Bu hitab husûsî bir topluluğa işaret ettiği gibi ümmetin umûmuna da işaret etmektedir.⁵²

Ahmed-i Hânî Resûlullah'ın ümmetinin zayıf, fakir bir kadroyla başlayıp en ideal bir toplum oluşturduğunu belirtmek için ilgili âyete atıfta bulunmaktadır.

1.12. Sahabenin Gücü

İman temeline dayanan sahabe kitlesi cesaret ve güç bakımından ileri bir toplum oluşturdular. Onlardan her biri tek başına müşriklerden kat kat daha güce sahipti. Ahmed-i Hânî, bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

فَرْدَكَ زُ صَحَابِهِ نِي دِ كَبَار * يَا نَصْدُ زُ دِلَاوَرِي دِ كُفَار

Tek bir ferdi büyük sahabilerin

Beş yüz yiğidine bedeldir Küffarın

Beytin Nesir Hali: Sahabe-i Kibar'dan tek bir fert, kahraman kâfirlerden beş yüz kişiye muadil olurdu.

Onun, sahabenin güç bakımından müşriklerden daha ileri olduğuna dair dayandığı âyet ise şudur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الدِّينِ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ .

“Müminleri savaş için teşvik et. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan ikiyüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkar edenlerden bin kişiyi yener; çünkü onlar anlayışsız bir gürühtür. Şimdi Allah yükünüzü hafifletti, zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan ikiyüz kişiyi yener; sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle, ikibin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.”⁵³

Âyet-i kerime sebat halinde sahabeden bir kişinin on kafire bedel olabileceğini, zayıflık halinde de bir sahabenin iki kafire bedel olabileceğini belirtmektedir. Aslında savaşa teşvik ederek böyle bir psikoloji oluşturmak olumlu bir taktiktir. Taberî (v. 310/923), müslümanların kafirler karşısındaki üstünlüğünü iman olgusuna bağlamaktadır. Ona göre kafirler halis bir niyet, bir hakikat, bir

⁵¹Ahmet b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed (tsz.). *el-Müsned*, Müessesü'l Kurtuba: Kahire, II, 156.

⁵²Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din Seyyid Muhammed Âlûsî (2005). *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (Thk., Seyyid Muhammed Seyyid, Seyyid İbrahim İ'mrân,) Kahire: Daru'l-Hadîs, 2005, II, 243.

⁵³Enfâl, 8/65-66.

marifet ve bir hayır için savaşmamaktadırlar. Onların hiç bir amaçları bulunmamaktadır.⁵⁴

Ahmed-i Hânî'nin sahabenin tek bir ferdini, kafirlerden beşyüze eşit görmesi kesreti ifade etmek içindir.

1.13. Hz. Allah'ın Peygamber'in Ömrü Üzerine Yemin Etmesi

İnsanlar Allah'ın ismi ve sıfatları üzerine yemin ederler. Cenab-ı Hak ise, değer verdiği varlıklar üzerine yeminde bulunur. Allah (c.c.), kendi habibinin yaşamı üzerine de yemin etmiştir.

Ahmed-i Hânî beytinde şöyle demiştir:

هَرُّ أَفِّ بَسَّهْ أَيْ حَبِيبِ مُخْتَارٍ * بَارِيٌّ تَهَّ رَا بِهٖ زَيْ تَهَّ صُونْدُ خَوَارِ

Yeterdir sana ey seçilmiş sevgili!

Bâri Teâlâ'nın, ömrüne yemin etmiş olması

Beytin Nesir Hali: Ey seçkin sevgili! Muhakkak ki, Cenab-ı Allah senin hayatının üzerine yemin etmiştir. Bu sana kafidir.

Bunu söylerken dayandığı âyet şudur:

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ .

*“Senin hayatına and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.”*⁵⁵

İbn Abbas (68/687-688), Resûlullah'ın Allah katındaki değerinin yaşamı üzerinde yemin etmesiyle önem kazandığını şu sözleriyle belirtmektedir: Allah hiç bir nefsi Muhammed'den (s.a.s) daha şerefli yaratmamıştır. Allah'ın Onun hayatı dışında başkasının hayatı üzerine yemin ettiğini duymadım. Allahu Teâlâ Ondan bahsederken şöyle buyurmuştur: *“Senin hayatına and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.”*^{56/57}

İbnu'l-Arabî (v. 638/1240) de bu konuda şöyle demektedir: “Allah'ın Hz. Muhammed'in ismi üzerine *“Yâsin ve Hikmet sahibi Kur'an'a yemin olsun”*⁵⁸ diyerek Hz. Muhammed'din (s.a.s) ismine ve *“Senin hayatına and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı”* diyerekten de hayatına yemin etmiştir.⁵⁹

⁵⁴Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 50.

⁵⁵Hicr, 15/72.

⁵⁶Hicr, 15/72.

⁵⁷Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 118.

⁵⁸Yâsîn, 36/1-2.

⁵⁹Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekir b. Fereh el-Ensârî, el-Kurtubî (1964). *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye: Kahire, XX, 154.

Ahmed-i Hani de Resûlullah'ın Allah'ın katındaki konumunun yüceliğini, Onun yaşamı üzerine yemin etmesine bağlamaktadır.

1.14. Mirac ve Ay Mucizeleri

Mucizeler, Peygamberlerin göstermiş oldukları harikulade şeylerdir. Bir benzerini getirme konusunda insanlar acizdir. Şüphesiz ki, Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimizin en büyük mucizesidir. Bununla beraber Cenab-ı Hak, zâhirî olan bazı mucizeleri de Peygamberine bahşetmiştir. Bunlardan biri ayın yarılması, bir diğeri de miraç mucizesidir.

Ahmed-i Hânî, âyetlerden de iktibas ederek şöyle demiştir:

شَقَّ الْقَمَرَ تَهْ يَكُ إِسَارَتْ * زَاغَ الْبَصَرَ تَهْ يَكُ عِبَارَتْ

Ayın ikiye bölünmesi bir işaretle

“Kaymadı sağa sola göz”ün bir ibretle

Beytin Nesir Hali: انشَقَّ الْقَمَرُ Şekkul kamer (Ayın yarılması, Peygamberliğinin doğruluğuna işaret eder) ve مَا زَاغَ الْبَصَرُ âyeti ise, senin azametine işaret etmeğe ibarettir.

Onun iktibas ettiği âyetler şunlardır:

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

“Kıyamet saati yaklaşır, ay yarılr.”⁶⁰

Ayın yarılması mucizesi hakkında tefsir kitaplarında çok miktarda malumat geçmektedir. Mesela *Bahru'l-Muhîd* isimli eserde şu rivâyet geçmektedir:

Mekke'de ay ikiye yarılnca Ebu Cehil şöyle dedi: Çöl ehli olanlar gelinceye kadar sabredin. Şâyet onlar bu olaydan bahsetmezlerse o zaman Muhammed gözlerimizi sihretti (boyattı). Onlar gelince o olaydan bahsettiler. Bunun üzerine müşrikler “bu sihirden başka bir şey değildir” dediler.⁶¹

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى .

“Gözü oradan ne kaydı ve ne de onu aştı. And olsun ki Rabbinin varlığının büyük delillerini gördü.”⁶²

Genellikle kaynaklarda İsra ve Miraç mucizeleri bir arada Miraç başlığında zikredilmektedir. Bundan dolayı Ahmed-i Hânî de aynı geleneği sürdürmüştür.

İsra; Hz. Resûlullah'ın (s.a.s) gecenin az bir kısmında Mescid-i Haramdan Mescid-i Aksaya kadar yolculuk yapmasıdır. Miraç ise Onun, Mescidi Aksa'dan Sıdretü'l-Münteha'ya kadar yükselmesidir.

⁶⁰ Kamer, 54/1-2.

⁶¹ Endulusî, *el-Bahru'l-Muhîd*, I, 525.

⁶² Necm, 53/17-18.

İsrânın gerçekleştiği şu âyetle sabittir: “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”⁶³

Yukarıdaki âyet hakkında Taberî şöyle demektedir: “Allahu Teâlâ’nın “Mescid-i Aksa’ya” sözünden maksad Beytü’l-Makdis Mescidi’dir. Ona “Mescid-i Aksâ” da denilmiştir. Çünkü o, ziyaret edilen en uzak mesciddir. Mescid-i Haram’dan sonra onun ziyaretiyle fazilet umulmaktadır.”⁶⁴

Semerkindî (v. 373/983) de Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve etrafı bereketli kılınan yer hakkında şöyle bir ifadede bulunmaktadır: “Mescid-i Haram’dan derken Harem Bölgesindeki Ümmi Hânî bint Ebi Talib’in evinden çıktığını ifade etmektedir. “Mescid-i Aksâ’ya götürdü” derken oraya en uzak olan mescidden bahsetmektedir ki bu mescid de Mescid-i İlyâ, yani Beytü’l-Makdis’tir. “Etrafını bereketli kıldığımız” ifadesinden maksat da su ve ağaçlarla bereketlendirdik anlamındadır. Bunlar da oranın (Beytü’l-Makdis’in) etrafındaki Dımaşk (Şam), Ürdün ve Filistin gibi şehirlerdir.”⁶⁵

Erken dönem müfessirlerinden Mukatil b. Süleyman (v. 150/767) İsra ve Miraç sonrası gelişen olaylarla ilgili olarak şöyle demektedir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) Ümmü Hânî’in evinden çıkmak isteyince Ümme Hânî onun atkısını tutup “Nereye çıkıyorsun?” dedi. Rasulullah (s.a.s.) ise “Ben Kureyş’e doğru çıkıp onlara gördüğüm bu şeyi haber vermeye gidiyorum” dedi. Ümmü Hânî şöyle dedi: “Bunu yapma, Vallahi onlar senin karşına çıkıp tekzip etmeye cür’et bulacaklar. Hatta seni tasdik edenler de senin hakkında şüpheye düşecek!” Hz. Peygamber de “Şâyet onlar beni tekzip ederlerse ben de çıkar giderim!” buyurdu. Daha sonra da onun elini kendi atkısından çıkarıp Mescid’e (Mescid-i Haram)’a gitti. O esnada orada Kureyş büyüklerinden olup Hicr’de oturan bazı adamları vardı. Hz. Peygamber onların karşısında ayağa kalkıp şöyle buyurdu: “Ben size acaip bir durumdan haber vereyim mi?” Onlar da “Haydi haber ver, zaten senin bütün işlerin acayıptır!” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Şüphesiz ben yatsı ve sabah namazını şu vadide kıldım. İkisi arasında da Beytu’l-Makdis’de namaz kıldım. Orada peygamberler de bana göründü. Ben de onlara namaz kıldırıp bazılarıyla konuştum” demesi üzerine mü’minler onu tasdik ettiler, kafirler de onu yalanladılar.”⁶⁶

Necm suresinde Miraç mucizesi şöyle bahsedilmektedir: “Onun gördüğü şey hakkında şimdi siz onunla tartışacak mısınız? Yemin olsun ki onu (Cibril’i) başka bir

⁶³ İsra, 17/1.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 333.

⁶⁵ Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, II, 300.

⁶⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, II, 513.

inişinde de gördü. *Sidretü'l-Münteha'nın yanında...*⁶⁷ yukarıdaki âyet ve başka âyetler Mirac'ın da İsra gibi gerçekleştiğini göstermektedir.

Zemahşerî Miraç mucizesinin gerçekleştiğini şu sözleriyle izah etmektedir: “Şüphesiz ki Hz. Muhammed bu gece semaya da uruc edilmiş (yükseltilmiş)tir. Onun Mirac'a yükseltildiği yer de Beytü'l-Makdis idi. Hz. Muhammed Kureys'e aynı şekilde semada gördüğü acaip halleri de haber vermiş, peygamberlerle görüştüğünü, Beytu'l-Ma'mur'a ulaştığını ve Sideru'l-Münteha'ya kadar gittiğini bildirmiştir.”⁶⁸

Ayın ikiye ayrılması mucizesini müşriklerin önerileri doğrultusunda, mübarek parmaklarıyla ikiye ayırmış ve o dönemdeki insanlar buna tanık olmuşlardır. Dolayısıyla bu olay Resullah'ın Peygamberliğini onaylar. Miraç mucizesi ise, Hz. Peygamber'in konumunun Rabbi tarafından ne kadar yüksek olduğunu gösterir.

Ahmed-i Hânî de Ayın iki parçaya ayrılması ve İsra ile Mirac mucizelerini Peygamberimize verilmiş iki hissî mucize olarak kabul etmekte ve âyetlerden faydalanarak beyitlerinde belirtmeğe çalıştığı görülmektedir.

Sonuç

Ahmed-i Hânî'nin ilim yelpazesinin çok geniş olduğu müşahede edilmektedir: Edebiyatta olduğu gibi, tefsirde de uzmandır. Onu dar bir çerçeveye oturtmak kendisine yapılan en büyük haksızlıktır. Kendisinden önceki âlimler manzûm eserler yazarken dini motifler kullanmışlardır. Özellikle âyet ve hadislerden iktibas etmişlerdir. Bu geleneği Ahmed-i Hânî de sürdürmüştür. O bazen bütün bir âyeti, bazen âyetin bir cümlesini, bazen de bir kelimesini iktibas etmiştir. Ara sıra âyetlerde anlatılan mesajlara telmih veya işaret etmiştir. Onun böylesi bir ilahî aşk manzûmesinde bile Kur'ân âyetlerinin ustaca istifade ettiğini tespit etmekteyiz. Ayrıca âyetlere telmihte bulunurken onun konu bağlamında şiirlerini inşat ettiği de görülmektedir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1351 h.). *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs a'mmâ İştēhere mine'l-Ehâdîsi a'la Elsineti'n-Nâs*, Mektebetü'l-Kutsî: Kâhire.

Ahmed-i Hânî (2014). *Mem u Zin*, (Çev., Mehmet Kaplan), Nubahar Yay.: İstanbul.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din Seyyid Muhammed (2005). *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (Thk., Seyyid Muhammed Seyyid, Seyyid İbrahim İ'mrân), Daru'l-Hadîs: Kahire.

⁶⁷ Necm, 12-14.

⁶⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 647.

Celâlî (Gecit), Molla Musa Bazidi (2018). *Feydu'l-Kadiri'l-Metin Şerhu Kitabi Memi Zin*, İhvan Naşriyat: İstanbul.

Cihânî, Perwiz (2010). *Mem u Zin*, Ahmed-i Hânî, Nûbihar Yay.: İstanbul: 2010.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (2012). *Kitabu't-Ta'rifât*, (Thk., Muhammed Abdurrahman, el-Mer'aşlî), Dâru'n-Nefâis: Beyrût.

Dârukutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmet b. Mehdî b. Mes'ud b. en-Nu'mân b. Dînâr el-Bağdâdî ed-Dârukutnî (2004). *Sünenu'd-Dârukutnî*, Müessesetu'r-Risâle: Beyrut.

Demirci, Mehmet (1997). “Hakikat-i Muhammediye”, *DİA*, TDVY: İstanbul.

Dost, Can (2006). *Durru's Semîn fi Şerhi Mem u Zin*, Spirez Yay.: Duhak.

Ebû Hayân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayan Esîru'-Din el-Endulusî (1420). *el-Bahru'l-Muhîd fi't-Tefsîr*, (Thk., Sıdkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr: Beyrût.

İbn Âşûr. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir b. Aşûr en-Tûnusî (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnûsîye: Tûnus.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (tsz.). *el-Müsned*, Müessesetü'l-Kurtuba: Kahire.

Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Tefsir*, DİBY.: Ankara.

Kitab-i Mukaddes, İncil (2010). (İbrânî, Kildânî ve Yunanî Dillerinden Tercüme), Kitab-ı Mukaddes Şirketi: İstanbul.

_____, Tevrât (2010). (İbrânî, Kildânî ve Yunanî Dillerinden Tercüme), Kitab-ı Mukaddes Şirketi: İstanbul.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekir b. Fereh el-Ensârî, el-Kurtubî (1964). *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye: Kahire.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî (tsz.). *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye: Beyrût.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi el-Belhî (1423 h). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Daru İhyai't-Turas: Beyrut.

Nesefî, Ebi Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmûd (2008). *Medâriku't Tenzil ve Hakâiku't Te'vîl*, Daru İbni Kesîr: Beyrut.

Râzî, el-İmam Muhammed b. Ömer Fahreddîn (1997). *Mefâtihu'l-Ğayb*. Daru'l-İhya-i et-Turâsi'l 'Arabiyye: Beyrut.

Sadrâ, Muhammed b. İbrahim (2000). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İntişarat-ı Bonyad-i Hikmet-i İslami Sadrâ: Tahran.

Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed (tsz.). *Bahru'l-Ulûm*, y.y.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdi'l-Kerîm b. Ebî Bekr Ahmed (2006). *el-Milel ve'n-Nihel*, Müessesetü'l-'A'lâ li'l-Metbûât: Beyrût.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Amulî Ebû Ca'fer (2000). *Camiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, (Thk., Ahmed Muhammed Şakîr), Müessesetü'-Risale: b.y.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, Ebu İsa (tsz.). *el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî*, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-'Arabî: Beyrût.

Uludağ, Süleyman (2006). "Nefis", *DİA*, DİBY: Ankara.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed (1407 h). *el-Keşşâf an-Hakâiki Ğevâmidi'l-Tenzil*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî: Beyrût.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.